

УДК 007 : 304 : 070

ПЕРЕКЛАДНІ ЗРАЗКИ «НОВОГО ЖУРНАЛІЗМУ» В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Лілія Шутяк

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна,
e-mail: shutiak86@gmail.com*

У статті досліджено поняття «нового журналізму», причини його появи та сфери функціонування. Основну увагу звернено на актуальні зразки європейських текстів, написаних у стилі художньої репортажистики, які були перекладені та видані в Україні.

Ключові слова: «новий журналізм», художній репортаж, література факту, нон-фікшн, літературна журналістика

Зародившись у США в середині ХХ століття, «новий журналізм» (інші назви: літературна журналістика, література факту, художня репортажистика, нон-фікшн – Л.Ш.) окупував Європу. У Польщі, Чехії, Великобританії виходить чимала кількість «новожурналістських» публікацій, які швидко здобули популярність і в Україні. Суть цього напрямку полягає у використанні в журналістських матеріалах літературно-художніх технік – звуконаслідування, кінематографізму, деталізації статусу, превалювання діалогів, прискіпливого зображення зовнішності дійових осіб, їхнього мовлення, інтер'єру, де відбувається подія тощо. Одним із основних жанрів, який лежить в основі «нового журналізму», є репортаж. У цьому контексті він набуває особливих жанрово-стилістичних варіацій і трансформується у художній репортаж.

Серед дослідників «нового журналізму» назвемо Е. Денніса, М. Вайнгартена, Н. Сімса, М. Крамера, Ш. Ф. Фішкіна, Б. Лонсберрі, Н. Мілза. У Росії з цієї теми було захищено кілька дисертацій, які розглядали «новий журналізм» у контексті літературознавства (Д. Харитонов, Ж. Коновалова), але не журналістики. В Україні «новий журналізм» тією чи іншою мірою стає предметом наукових розвідок М. Василенка, І. Михайлина, Т. Денисової, М. Титаренко, О. Шеремет, Є. Федішина, Г. Стембковської та ін.

Однією з центрально-європейських країн, де сформувалася школа художньої репортажистики, є Польща. Як зазначає український письменник і перекладач Л. Белей, першими польськими репортажистами вважають нобелівських лауреатів Генрика Сенкевича та Владислава Реймонта, а першим репортажем – «Паломництво до Ясної Гури» Реймонта (1895) [3], тобто далеко до появи американського «НЖ» у 60-70-х роках ХХ століття.

Причини популярності репортажу в Польщі Л. Белей пояснює тим, що у часи комунізму репортаж був для багатьох «способом прихованого метафоричного іноскання» [12]. Він дозволяв говорити те, чого не можна було сказати відкрито, а саме – засуджувати владу. Таким є, наприклад, культовий репортаж Барбари Лопенської «Лапа в лапу», побудований на інтерв'ю із дресирувальницею тигрів. «Алюзії на агентів служби безпеки в ролі дресирувальників тотально контрольованого суспільства прочитувалися непомилно» [13]. Або «Імператор» Р. Капусцінського, який заслужив славу «репортажу-метафори механізмів влади» [14]. Ці та інші приклади засвідчують істотне суспільне значення цього жанру й екстраполюють на нього функції, характерні для художньої літератури.

Молодий польський репортажист Земовіт Щерек популярність художньої репортажистики у своїй країні вбачає у великій цікавості його співвітчизників до світу. Відзначимо, що українцям також не бракує допитливості й відкритості. Проте, на відміну колег із центрально-європейських країн, в українських журналістів до останнього часу було недостатньо фінансових можливостей мандрувати світом. Винятковими у цьому сенсі є подорожні історії Артема Чапая і М. Кідрука, які їздили до екзотичних країн і описували це у своїх репортажах, блогах, які згодом виходили у формі книг.

Як зазначає дослідниця Р. Свято, особливе зацікавлення українських перекладачів – а відтак і видавців – польською літературою факту визначається кількома чинниками. Перший – це «близькість багатьох контекстів (як історичних, так і сучасних)» [11], другий – «потужна культурна політика Польщі, завдяки якій абсолютна більшість польських перекладних видань – і не лише репортажних – з'являються в Україні» [11]. Та найбільш важливою видається «потужна традиція репортажної школи» [11], яка дала світові знаних репортажистів – Р. Капусцінського, М. Щигела, В. Шабловського, Я. Гуго-Бадера, К. Варгу, Г. Кралль та ін. «Це школа польського репортажу, – зауважує польська журналістка І. Мейза, – де репортерам вдавалося говорити більше понад те, що було написано» [9]. У цьому і полягає журналістська майстерність – змусити читача побачити між рядків, пробудити в ньому бажання думати й аналізувати. Але при цьому відмовитися від дидактизму чи нав'язування власних поглядів.

Великий інтерес до «нового журналізму» в Україні зумовив значну кількість перекладів, які з'явилися протягом останніх років. В основному – це представники польської літератури факту. Так, у 2010-2014 рр. у київському видавництві «Темпора» світ побачили такі книги: «Імперія», «Подорожі з Геродотом» і «Автопортрет репортера» «короля репортажу» Р. Капусцінського, «Потаємне серце Італії» англійського журналіста Т. Джоунса, «Мафіозна держава» журналіста Guardian Л. Гардінга, «Короткі мандрівки з Боготи» британського журналіста Т. Файлінга, «Головою в мур Кремля» журналістки К. Курчаб-Редліх, «Зроби собі рай» та «Неділя, що відбулась у середу» майстра польського художнього репортажу М. Щигела, «Біла гарячка» Я. Гуго-Бадера, «Убивця з міста абрикосів» та «Наша маленька ПНР» польського журналіста В. Шабловського (друга – у співпраці з І. Мейзою), «Прийде Мордор і нас з'їсть» молодого польського журналіста З. Щерека тощо.

Зразки «нового журналізму» в українських перекладах знаходимо і в інших видавництвах: «Наш час» (П. Смоленський «Похорон різун», В. Тохман «Ти наче камінь їла»), «Грані-Т» (М. Щигел «Готтленд»), «Піраміда» (А.-Л. Лаурен «У горах всі рівні», «У них щось негаразд з головою, у тих росіян»,

«Невідома ціна свободи. Демократичні революції у Грузії, Україні, Киргизії»), «Астролябія» (В. Пестка «До побачення в пеклі»), «Наш Формат» (О. Саерстад «Кабульський книгар»), «Книги-XXI» (Р. Капусцінський «Імператор/Шахіншах») та ін. Проаналізуємо деякі з них на предмет належності до «нового журналізму».

Одним із найвизначніших представників польської літератури факту (так у Польщі називають «новий журналізм»), «королем репортажу» є Ришард Капусцінський (1932-2007). Результатом численних закордонних відряджень Капусцінського стали актуальні репортажі з різних країн світу, а також близько 30 книжок про ці мандри. В українському перекладі побачило світ декілька книжок публіциста: «Імперія» (2003, 2012), «Подорожі з Геродотом» (2011), «Імператор/Шахіншах» (2014), «Автопортрет Репортера» (2011). Якщо перші три є зразками художньої репортажистики автора, то остання – це колаж із 48 інтерв'ю Капусцінського, в яких викладено основи професійної майстерності.

До книжки «Імператор/Шахіншах» увійшли одні з найбільш знакових текстів публіциста, присвячені революціям у Ефіопії та Ірані. Написані в різній літературній формі, ці твори тією чи іншою мірою належать до художньої репортажистики, документалістики, нон-фікшн. У книзі автор посилається на довідкові джерела, використовує різні шрифти, пряму мову, цитати тощо. В основі цих двох текстів – факти і свідчення учасників подій та самого Капусцінського, який створював репортажі на основі побаченого і почутого. За словами автора, він був очевидцем 27 революцій у країнах Третього Світу, які й описав у своїх творах.

«Імператор» розповідає про повалення режиму Гайле Селасіє в Ефіопії. Як зауважує українська журналістка С. Ославська, цей твір є «найбільш контроверсійним репортажем Капусцінського. Найгостріші питання, які ставили репортерів у зв'язку із цією книжкою, стосуються автентичності та правдивості свідчень» [10]. Зазначимо, що у відсутності балансу між журналістикою і літературою, фікшн і нон-фікшн свого часу звинувачували і американських «новожурналістів» на чолі з Т. Вулфом. Ці настрої ще раз засвідчують неприйняття суспільством будь-яких відступів від усталених канонів.

Український поет і перекладач Андрій Бондар не вбачає у порушенні Р. Капусцінським рівноваги між фікшн і нон-фікшн істотної антиномії. Як зауважує дослідник, творчість поляка «ніколи не належала до *stricte* літератури факту» [4, с. 30]. Підтвердженням цьому може слугувати той факт, що Р. Капусцінського висували на Нобелівську премію саме в галузі літератури. Тієї ж думки про польського репортажиста дотримується О. Шеремет: «він був більше письменником, ніж репортером» [14], – стверджує дослідниця.

Подібний парадокс є цілком виправданим у наукових (і не тільки) колах, де тривають дискусії стосовно приналежності/неприналежності того чи іншого твору до «нового журналізму». У цьому і виявляється інший аспект суб'єктивізму стилю – кожен трактує його по-своєму. У випадку з Р. Капусцінським це означає нетиповість, оригінальність і високу професійну майстерність автора, за якого змагаються відразу дві галузі – журналістика і література.

Іншим текстом, вміщеним у книзі Р. Капусцінського, є «Шахіншах». Він виник у результаті подорожі автора до Ірану. Матеріал написаний у формі невеликих частин – фотографій, нотаток, цитат. Капусцінський бере до рук знімок і пише з нього детальну історію. Особливо прискіпливо журналіст

зображує одяг героїв, їхні психологічні стани, звичаї і традиції, релігію, а також створює яскраві портрети відомих політичних діячів. Українська дослідниця О. Шеремет виокремлює цей прийом Капусцінського – «увагу до деталей, які він здатен перетворити на метафори суспільних явищ» [14]. У тексті також багато документів, вирізок із газет, інтерв'ю, розшифровок аудіозаписів, уривків з книжок, міркувань Капусцінського. Достовірності книзі додають історичні екскурси та свідки подій, які говорять своїми голосами. У творі з'являються реальні герої – Магмуд і його брат, від імені яких ведеться друга частина оповіді.

Естетичної та філософської вартості текстам Р. Капусцінського надає те, що він не обмежувався звичайним переліком фактів. У його концепції якісної репортажистики «важить не те, щоб читач довідався, скільки загинуло людей, яку зброю застосовано, як це прокоментував прес-секретар уряду чи президент, а те, щоб опис факту щось людині сказав, уможливив розуміння, осмислення і співпереживання» [8]. Ці імперативи апріорі трансформують художні репортажі Р. Капусцінського у аналітику, світоглядну публіцистику, розширюють традиційну сферу журналістики.

Польсько-українські стосунки є центральною темою книжки репортажів «Прийде Мордор і нас з'їсть» журналіста, письменника і перекладача Земовіта Щерека (н. 1978). Він співпрацює з виданнями *NowaEuropaWschodnia*, *Polityka*, *TygodnikPowszechny* тощо. За цю книжку репортажистики З. Щерек отримав нагороду *PaszportPolityki* (2013).

На відміну від книги «Асиметрична симетрія: польові дослідження українсько-польських відносин» (2014) Л. Белея та Л. Сатурчака, де Польщу досліджує поляк, а Україну – українець, тут про нашу країну розповідає поляк. Для цього він обирає форму подорожніх історій. Матеріал для книжки автор збирає в русі, мандрах, транспорті, опитуючи свідків. На противагу своїм колегам-репортажистам, які проводили з героями матеріалів тривалий час, З. Щерек не здатен довго перебувати на одному місці – у Києві чи Львові, які він, серед інших, описує в книзі. Його принцип – «споглядаю і добудовую конструкції на побаченому» [1]. Такий спосіб письма дещо порушує основний прийом «НЖ» – жодної вигадки, тільки факти. Але в цьому випадку він може бути виправданий у зв'язку з суто репортерським методом збору і подання інформації, а також описом реальних людей, невігданих ситуацій, справжньої країни, а, отже – документалізмом з використанням літературних практик.

Перекладач А. Бондар жанр цієї книжки визначає як гонзо-журналізм. У його тлумаченні це «незвичайний і провокативний спосіб бачення світу, реакції на нього, який не передбачає журналістської дисципліни» [1]. В його основі – ламання узвичаєних норм і традицій, до чого і вдається у своїй книзі польський автор. Яскравим представником цього стилю є американський письменник Хантер С. Томпсон.

Ще однією темою, яка виникає у польських книжках художньої репортажистики, є розпад СРСР та сучасна Росія. Українською перекладені деякі з них: Р. Капусцінський «Імперія» (2012), К. Курчаб-Редліх «Головою в мур Кремля» (2010) та Я. Гуго-Бадер «Біла гарячка» (2012).

Двоє інших, згаданих вище авторів – Кристина Курчаб-Редліх та Яцек Гуго-Бадер – вважаються експертами з питань Росії. «Як тільки там щось стається, польські медіа першими просять прокоментувати саме їх» [3]. К. Курчаб-Редліх протягом чотирнадцяти років жила і працювала у Росії журналістом-фрілансером. Її збірка репортажів «Головою в мур Кремля»

присвячена останнім дням СРСР та сучасній Росії. «Записи я намагалася представити у хронологічному порядку, доповнюючи попереднє бачення певних явищ пізнішими...Деякі статті додала повністю, інші у фрагментах» [7, с. 10]. Документальність книжки засвідчує також іменний показчик і примітки наприкінці видання.

На відміну від Р. Капусцінського та К. Курчаб-Редліх, Я. Гуго-Бадер у своєму репортажі «Біла гарячка» описує Росію «низів» – наркоманів, алкоголіків, жебраків, хворих на СНІД. Окрім російських, у «Білій гарячці», є два українські сюжети: «про вибух на шахті ім. Засядька та про Крим» [3]. У своїй книзі Я. Гуго-Бадер практикує особливий прийом художньої репортажистики – перевтілення. Для цього експерименту він живе разом із героями, яких описує.

З метою пошуку інформації для написання свого документального роману «Кабульський книгар» норвезька журналістка, авторка п'яти книжок, володарка річної ТВ-премії норвезького телебачення Gullruten за найкращий репортаж з Косово Осне Саерстад оселилася в родині афганського книготорговця Шаха Мухаммада Райза на чотири місяці. Вона проводила багато часу із близькими Шаха: дружинами, матір'ю, сестрами. «Окрім жіночих справ, мала можливість брати участь у чоловічому житті: перетинала кордон нелегальними гірськими стежками, працювала у книгарні та їздила з паломниками до святого місця – могили останнього халіфа Алі» [5].

Авторка не тільки описує контекст і зображує деталі, але передає думки та почуття своїх героїв, – вона їх добре вивчила, багатьма речами вони з нею ділилися, причому не в позиції «інтерв'юер і той, у кого беруть інтерв'ю», а з позиції людей, які день у день живуть разом» [5]. Важливим аспектом також є те, що журналістка не просто констатує факти, а й натякає на те, що герої могли думати й почувати. У такий спосіб художній репортаж зближується з романом. В кінцевому підсумку цей «новожурналістський» прийом дав їй можливість отримати найактуальніші факти, відчуті своїх героїв зсередини та детально зобразити їхнє життя.

На думку українського журналіста і літературного критика О. Шинкаренка, «Кабульський книгар» – це не просто черговий нон-фікшн, журналістський репортаж на 200 сторінок. Часом забуваєш, що це не художня проза, настільки багато в ній поезії, яку Саерстад бачить у найбуденніших речах» [15]. Саме це поєднання документальності й художності, притаманне «новому журналізмові», створює особливий антураж згаданому текстові.

Окрім «Кабульського книгара», авторка написала ще дві книжки у цьому ж стилі: «Сто один день. Багдадський щоденник» про події в Багдаді у 2003 році та «Ангел Грозного: сироти забутої війни» (2006) про Чечню. На думку О. Саерстад, тревел-література, художні репортажі – це всесвітній тренд. «Такі книги успішні, бо сьогодні ми маємо величезні обсяги інформації, але вона часто плутана, зовсім не спрощує розуміння, і не завжди перевірена» [5]. Натомість «новий журналізм» дозволяє читачеві бути в курсі подій і водночас отримувати насолоду від читання художньої літератури.

Наявність значної кількості перекладів українською кращих іноземних зразків «нового журналізму» зумовлено інтересом вітчизняного читача до подібного стилю. За останні роки «НЖ» став одним із центральних видавничих напрямків київського видавництва «Темпора». На нашу думку, відсутність оптимальних платформ на кшталт журналів The New Yorker, Rolling Stone, The

Atlantic Monthly, Harper's, Vanity Fair, The New York Times, The Wall Street Journal не дозволяє українським журналістам писати художню репортажистику. Єдиним майданчиком залишається Інтернет, а також видання окремих книжок, написаних в стилі «нового журналізму» на кшталт «Ліхії дев'яності» Леся Белея. Прогнозуємо, що в найближчому майбутньому зацікавлення цим стилем призведе до збільшення кількості не стільки перекладних, як авторських текстів у жанрі подорожніх історій, мемуарів, художньої репортажистики, автобіографій – усього того спектру жанрів, які належать до «нового журналізму».

1) Андрій Бондар про Земовіта Щерека [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakladyka.com.ua/videolog/324/>

2) Белей Л. У пошуках Мордору. Земовіт Щерек про польське сприйняття України [Електронний ресурс] / Лесь Белей. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Culture/114262>

3) Белей Л. Факти польської «літератури факту» [Електронний ресурс] / Лесь Белей – Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/04/09/fakty-polskoji-literatury-faktu/>

4) Бондар А. Ришард Капусцінський між історією та літературою // Критика. – 2007. – Ч. 6. – С. 30.

5) Ільченко С. Осне Саєрстад: «Інформація та розуміння – не одне й те саме» [Електронний ресурс] / Світлана Ільченко. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/04/15/osne-sajerstad-pozhyty-z-ljudmy-na-pidlozi-najlipshyj-sposib-zrozumity-kulturu/>

6) Капусцінський Р. Імператор/Шахіншах / Перелад з польської Олесь Герасима. – Чернівці: Книги-XXI, 2014. – 294 с.

7) Курчаб-Редліх К. Головою в мур Кремля : Публіцистичне видання. – К. : Темпора, 2010. – 440 с.

8) Лильо Т. Геродот нашого часу [Електронний ресурс] / Тарас Лильо // Листи до приятелів. – 2010. – Режим доступу : <http://www.lysty.com.ua/istorija/111-2010-02-06>

9) Малетич Н. Ізабела Мейза: «Не вірю в те, що життя «перенесеться» на Facebook» [Електронний ресурс] / Наталка Малетич. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2013/10/15/izabela-mejza-ne-virju-v-te-scho-zhyttja-perenesetsja-na-facebook/>

10) Ославська С. Революція – щороку: репортажі Ришарда Капусцінського [Електронний ресурс] / Світлана Ославська. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/07/17/revolucija-schoroku-reportazhi-rysharda-kapuscinskoho/>

11) Свято Р. «Неактуальна» журналістика та актуальна література [Електронний ресурс] / Роксоляна Свято. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/04/04/neaktualna-zhurnalistyka-ta-aktualna-literatura/>

12) Троскот І. Лесь Белей: «Є потреба відкриття нових світів і нових тем» [Електронний ресурс] / Ірина Троскот. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/04/30/les-belej-hudozhnij-reportazh-odyn-iz-najbilsh-nedorozvynenyh-zhanriv-u-nashij-literaturi/>

13) Шеремет О. Пристрасть пізнання світу [Електронний ресурс] / Олена Шеремет // Критика. – 2003. – Режим доступу : <http://krytyka.com/ua/articles/prystrast-piznannya-svitu>

14) Шеремет О. Ришард Капусцінський і його «література пішки» [Електронний ресурс] // Олена Шеремет. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2012/03/21/ryshard-kapuscinskyj-i-joho-literatura-pishky/comment-page-1/#comment-14287>

15) Шинкаренко О. Кабульський книгар: поезія піщаної бурі [Електронний ресурс] / Олег Шинкаренко. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2014/04/23/kabulskyj-knyhar-poezija-pylnoji-buri/>

NEW JOURNALISM TRANSLATIONS IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE

Lilia Shutiak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str., 49, 79044, Lviv, Ukraine*

This article deals with a concept of new journalism, reasons for its appearance and areas of functioning. The main attention is paid to the actual samples of European texts written in the style of new journalism that have been translated and published in Ukraine.

Key words: new journalism, artistic reportage, literature of fact, non-fiction, literary journalism

ПЕРЕВОДНЫЕ ОБРАЗЦЫ «НОВОГО ЖУРНАЛИЗМА» В УКРАИНСКОМ МЕДИАДИСКУРСЕ

Лилия Шутяк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина*

В статье исследовано понятие «нового журнализма», причины его появления и сферы функционирования. Основное внимание обращено на актуальные образцы европейских текстов, написанных в стиле художественной репортажистики, которые были переведены и изданы в Украине.

Ключевые слова: «Новый журнализм», художественный репортаж, литература факта, нон-фикшн, литературная журналистика

*Стаття надійшла до редколегії 23.12.12
Прийнята до друку 10.01.13*